

**Copenhagen
Business School**
HANDELSHØJSKOLEN

International Center
For Business and Politics
Steen Blichers Vej 22
DK-2000 Frederiksberg
Tel. +45 3815 3585
Fax. +45 3815 3555
e-mail cbp@cbs.dk

**Diskurs og Institution
Arbejdets Institutionelle Historie
Et ufuldendt manuskript
Ove K. Pedersen**

**Diskurs og Institution
Arbejdets Institutionelle Historie
Et ufuldendt manuskript
© Ove K. Pedersen**

Må kun citeres efter aftale med forfatter

Working paper no 57, 2008
Editor: Lita Lundquist

International Center for Business and Politics
Copenhagen Business School
Steen Blichers Vej 22
DK-2000 Frederiksberg
Phone: +45 3815 3585
E-mail: cbp@cbp.cbs
www.cbs.dk/cbp

ISBN
87-91690-59-5

Dette udgør kapitel 1 i manuskript om Arbejdets Institutionelle Historie. Kommentarer bedes rettet til Ove K. Pedersen, International Center for Business and Politics, CBS. Mailadresse op.cbp@cbs.dk. Postadresse Steen Blichers Vej 22, 2000 Frederiksberg. Telefon (45)3815 3582

Diskurs
Kapitel 1
Afsnit 1

1. Præsentation.

Hvad vi nu skal følge er et drama. Gennem menneskelige lidelser og politiske konflikter er der skabt en ny forestilling om individ og stat. Dette kapitel viser, hvilken form denne opfattelse får og hvordan den kommer til udtryk, dvs. hvor og hvordan vi kan konstatere, at en ny statsform er blevet til.

Desværre må jeg skuffe de, som er tilhængere af dramaets social-historiske beskrivelse. Dette er ikke historien om, hvorfor og hvorledes en statsopfattelse blev kæmpet igennem. Mit formål er mere begrænset og slet ikke egnet til social-historisk beskrivelse. Desværre må jeg også skuffe de, der er tilhængere af at beskrive den ny stats tilblivelse gennem kampen for en demokratisk styreform. Jeg har ikke til sinds at beskrive kampen mod enevoldsmagten og for det konstitutionelle demokrati og dets menneskerettigheder. Også her er mit formål mere begrænset.

Kapitlet drejer sig om "arbejde" eller om hvordan arbejde historisk blev konstrueret i juridisk termer. "Arbejde" er et retshistorisk begreb, ligeså meget som en fysisk udfoldelse. I generationer var arbejde som ret og fysisk udfoldelse begrænset ved lov og andre retsregler. Det er først fra slutningen af det 18. århundrede at arbejde begynder at få karakter af et almindeligt og abstrakt retsideal. For lovgivningen var arbejde ikke nogen naturgiven størrelse. Det tog mere end 150 år før arbejde i egenskab af retlig handleevne var almindeligt udbredt.

I det følgende skal jeg rekonstruere den juridiske diskurs, hvori arbejdsevnen formuleres - først begrænset, senere udfoldet. Det er meningen at gennemføre en diskursanalyse, for at rekonstruere den forestilling om individ og stat, der ligger gemt i den århundredelange retsudvikling om arbejdsforholdet. Jeg skal vise hvordan diskursen anlægges under de enevældige konger, men først antager karakter af diskurs efter enevældens ophør. Jeg følger en århundredelang proces, hvori et sæt af retlige idealer ændres til et andet, med det resultat, at hvad der tidligere lå gemt i de enevældige kongers lovgivning som kimære ansatser, udfoldes til en egentlig diskurs i den formue- og obligationsretlige retslitteratur fra 1850'erne til det første tiår efter århundredeskiftet.

Der bliver tale om et arkæologisk arbejde. Lag på lag skal jeg afdække en symbolsk orden, for at komme til klarhed over, hvordan den generelt ser ud i egenskab af diskurs; men også for at få indsigt i, hvordan den i egenskab af en juridisk diskurs om enkeltmenneskets arbejdsevne udgør en forestilling om individ og stat. Jeg skal afdække diskursens anatomi - se at den består af flere forestillinger, herunder om enkeltmennesket og dets forhold til staten; men også udgør en rationalitetskontekst - et sæt af betingelser for at individer kan tænke og agere som om de er rationelle. Jeg skal identificere diskursens lokus - dens forestilling om enkeltmennesket og staten; dens ratio - dens opfattelse af individuel og kollektiv adfærd; og endelig dens tempus - dens forståelse af tid og forandring. Formålet er at rekonstruere en bestemt symbolsk orden for herigennem at afdække de grundlæggende forudsætninger om magt, rationalitet og historie som gør diskursen til - ja netop, diskurs.

Beskrivelsen af arbejdsevnen arkæologi opdeles i tre faser: den før-moderne, den tidligt moderne og den moderne. I centrum for beskrivelsen står individet og staten. Jeg skal belyse, hvordan den statslige udpegning af enkeltmennesket til alment og abstrakt retssubjekt medfører, at arbejdet bliver en almen evne som individet normalt er i besiddelse af. Det er opgaven at vise, hvordan idealet om juridisk normalsubjektivitet¹ konstitueres og hvordan arbejdsevnen bliver til en del af den juridiske definition på "det normale individ".

Normalsubjektet er en af historiens store bygningsværker. Det samme er arbejdsevne. På det hviler den nuværende statsforståelse, ligesom de institutioner vi i dag kalder "marked" og "arbejdsmarked". Normalsubjektivitet forudsætter, at enkeltmennesket er blevet udstyret med evne til ved egne retshandlinger at pålægge sig selv et ansvar - herunder ansvaret for at påtage sig et arbejde. I Alf Ross' sprogbrug er subjektet normalt et gernings- og ansvarssubjekt såvel som påtale- og interessesubjekt².

Gennem hele tidsforløbet var den personlige og formueretlige rets- og handleevne indskrænket, men aldrig helt fraværende. Evnen til selvstændigt at påtage sig arbejde var tildelt nogle, men langt fra alle. Mange var pålagt arbejdspligt, men unddraget retten til selv at påtage sig arbejde. Set fra vort nutidige ståsted har den almene retssubjektivitet kun lidt mere

¹. Ross, A., 1976, p. 22; og samme, 1971, pp. 216ff..

². Ross, A., *ibid.*, p. 22; og samme, 1971, pp. 216ff.

end 100 år på bagen. Individets historiske konstitution skete dog over to århundreder, samtidig med adelens gradvise tab af suverænitet til at udøve ret over bonde og husmand; ligesom husbondens tab af suverænitet til at udøve ret over ægtefælle, myndige børn og tyende; og laugets suverænitet til at udøve ret over indskrevne mestre, svende og lærlinge. I det omfang individet blev gjort til objekt for retlig normering blev også statsmagten gjort til suveræn udøver af den retlige normering. De naturgroede og før-moderne institutioner blev tømt for retsudøvelsens suverænitet; istedet blev suveræniteten koncentreret i den centrale stat.

Jeg skal derfor fastholde det komplekse i normal-subjektivitetens dannelse, ved at påstå:

- at retssubjektets konstitution følges simultant af statsmagtens centralisering. Individet blev udstyret med selvstændige rettigheder, - gjort til retssubjekt med rets- og handleevne og herunder med evnen til at arbejde, men også til objekt for abstrakt og almen retlig normering.

2. Det normale subjekts arkæologi.

Der er tre formål med dette kapitel; først at afdække den diskurs hvori individet og arbejdsevnen konstitueres. Det er formålet at afdække den form staten og individet tildeles gennem tilblivelsen af en juridisk diskurs. Hvad der menes med diskurs og hvordan formen ser ud, skal afklares gennem diskursanalyse og kræver på forhånd ingen nøjere definition. Dernæst er det formålet at vise hvilke magter, eller typer på magt, der dannes ved den juridiske konstitution af individet og arbejdsevnen. Det er formålet at vise de relationer af dominans, autoritet og magt, som idealet om normalsubjektivitet indebærer. Hvad der menes med magt, kræver heller ikke nogen definition på forhånd, men skal også afklares gennem rekonstruktionen. Det er videre formålet at vise hvilken historieforståelse konstitutionen af normal-subjektet muliggør. Jeg skal vise, at normalsubjektivitetens dannelse gør det muligt at skrive dens historie; fortælle hvordan enkeltmennesket blev frigjort fra de naturgroede institutioners begrænsninger; men også historien om hvordan den samfundsmæssige autoritet blev koncentreret i staten og staten blev skabt som legitime udøver af legal tvang. I den juridiske diskurs er indlejret en forestilling om historie tillige med et ideal for hvad forandring er. Jeg skal vise, at historie er ændringer; tidsmæssige eller substantielle forskelle mellem

begivenheder. Hvad der menes med ændring, kræver heller ikke nogen definition på forhånd. Det gør begivenhed derimod. Begivenhed og ændring er kun delvis det samme. I den juridiske diskurs skelnes der mellem to slags ændringer. Der er transformationer, der indebærer skift i forestillingen om hvad der er magt og rationalitet og historie; og der er forandringer, der indebærer skift i kompetenceforholdet mellem individer indbyrdes og individer i forhold til stat. Både transformation og forandring er diskursinterne fænomener; hver og især indgår de i forestillingen om normalsubjektivitetens historie; om hvordan ændringer i den eksisterende lovgivning – på det lange plan -medførte en transformation fra en absolutisk til en liberal regulering af arbejdslevnen og på det korte plan hele tiden indebar forandringer i kompetenceforholdet mellem kongemagt og undersåtter.

Ændringer indgår i et meningsfyldt hele (i en diskurs), hvor hver ændring kan forstås som led i en udvikling fra noget (absolutistisk regulering) i retning af noget andet (den liberale statsform); eller som en udvikling i noget - kongens eller adelens eller andre privilegeredes magt over bonde eller tyende eller svend. Begivenheder derimod indgår ikke i et meningsfyldt hele, men består i faktisk stedfunde handlinger; foretaget af kongemagten eller adelen eller nogen helt anden myndighed, og mulig at konstatere ved læsning af historiske kilder. Det kan være en Forordning besluttet og publiceret af kongens Kancelli; eller et fæstebrev udstedt af en herremand; eller en beslutning om indskrivning af en fattig til arbejde i spindehus truffet af byens magistrat. Begivenheder er diskurseksterne og som sådanne i princippet enkeltstående hændelser, der ikke nødvendigvis er forbundne, og ej heller nødvendigvis indgår i noget udviklingsforløb. En flerhed af begivenheder får først seriel karakter (eller danner først et udviklingsforløb) når de transformeres fra begivenhed til ændringer og som sådan sættes i forhold til hinanden inden for rammerne af en forestilling om hvordan begivenheder i sammenhæng udgør et udviklingsforløb³.

På den måde er en begivenheder det råstof hvormed historievitenskaben såvel som retsdogmatikken har skabt forestillinger om magt, rationalitet og historie. At begivenhederne har fundet sted kan konstateres - i historiske kilder; at de indgår i et udviklingsforløb kan postuleres. For mig er det opgaven at rekonstruere hvordan begivenheder er blevet gjort til ændringer og gennem rekonstruktionen at opdage det meningsfyldte hele hvori begivenheder

³. Se om sondringen mellem begivenhed og ændring i Ricoeur, Paul, 1984, *Time and Narrative*, vol. I, Chicago, The University of Chicago Press, pp.64-68, 77-82.

er blevet fortolket som serielle ændringer, der tilsammen udgør en forandring “i noget” og et udviklingsforløb “fra noget til noget andet”. Af samme grund skal hverken diskursens form eller dens forestillinger om magt, rationalitet og historie på forhånd defineres. Begreberne skal “opstå” og gives indhold ved rekonstruktion. På nuværende tidspunkt i analysen repræsenterer de den nødvendige for-forståelse for at vi overhovedet kan påstå, at vi har en genstand (arbejdsevnen som en juridisk kategori) hvorpå vi kan foretage diskursanalyse. I sig selv er diskursen ikke en størrelse, hvorover nogen har magt; eller som nogen er i besiddelse af, eller kan anvende til indløsning af individuelle eller kollektive interesser. Det er tilgængæld i diskursen at noget gøres til autoritet; at myndighed udpeges, fordeles og tildeles nogen (individer) eller noget (staten). Det er også i diskursen at det handlende subjekt og det behandlede objekt udpeges og betingelser for rationel handling etableres. Det er staten der delegerer arbejdsevne til individerne, og individerne der bliver gjort til objekt for statens handling og dermed udstyret med betingelser for at agere rationalt. Det er tillige i diskursen at begivenheder transformeres til ændringer og ændringer gøres til det fænomen, der begrunder hvorfor noget er historie, eller er blevet til historie.

Jeg skal med andre ord rekonstruere tilblivelsen af den juridiske diskurs om den individuelle arbejdsevne. Jeg skal vise hvordan den juridiske diskurs indbærer at en bestemt form for statsforståelse vinder dominans og sætter betingelser for den institution vi i dag kalder arbejdsmarkedet. Samlet set er det formålet at vise, hvordan historievitenskaben og retsdogmatikken har fortalt historien om menneskets frigørelse og statens dannelse med udgangspunkt i idealet om det normale subjekt og skabt fortællingen herom i billedet af historiens resultat. Pointen er ikke at kritisere historievitenskaben for at skrive historien baglæns. Heller ikke at kritisere mig selv for at gøre det samme. Hvilket jeg gør! Pointen er en anden. Nemlig at vise, at historien kun kan skrives baglæns; og at idealet om det normale subjekt kun kan konstrueres fra det standpunkt, hvor det er blevet tilnærmelsesvist udfoldet. Normalsubjektiviteten udgør en forestilling om, hvordan idealet blev til; gennem hvilke begivenheder det skete; og med hvilke begivenheder, det bliver muligt at skabe en kronologi eller et serielt forløb fra “den spæde begyndelse til den endelige fuldendelse”.

Tre forhold må medtænkes for at rekonstruere diskursen om den individuelle arbejdsevne:

Det første er dette: at normalsubjektivitetens udbredelse er kvantitativ - forstået derved, at den

individuelle retssubjektivitet bliver tildelt flere og flere enkeltmennesker og kommer til at omfatte flere og flere samfundsmæssige forhold. Det andet er dette: at der sker en kvalitativ ændring i retsformen, eller i den måde hvorpå de retlige relationer er formet. Enevældens regulering, sådan som den hviler på kongens kamp for enevælde, er karakteristisk forskellig fra den liberale retsform, sådan som den hviler på den delegerede normalsubjektivitet og centralstatens enevold. Det tredje er dette: at selve betingelserne for at forstå den kvantitative og kvalitative ændring som det den er - en transformation og en forandring - skabes simultant med den kvantitative udbredelse og den kvalitative ændring.

Det er derfor nødvendigt at fremhæve såvel den kvantitative almengørelse af de nubargerlige nærings- og arbejdsrettigheder, som det kvalitative skift fra absolutistisk regulering til borgerlig retsform. Kun ved at inddrage alle tre aspekter kan jeg fastholde det overordnede formål med diskursanalysen:

- at vise, at konstitutionen af form, magt og historie er forbundne størrelser i udviklingen af diskursen om menneskets almindelige arbejdsevne.

3. ... og der blev magt og historie.

Det er i dag en almindeligt accepteret opfattelse, at tankerne om individets suverænitet og den økonomiske individualisme udviklede sig over næsten to århundreder før de fra slutningen af det 19. og begyndelsen af det 20. århundrede vandt almindelig udbredelse i en række vesteuropæiske lande ⁴. I Danmark skete transformationen fra middelalderens standssamfund og enevældens rangsamfund til individets dannelse og adskillelsen af stat fra individ ikke revolutionært, eller evolutionært, eller gennem nogen udvikling overhovedet, men ved et stort antal ændringer i dagældende lovgivning.

Hvorvidt vi er i stand til at se en "udvikling" afhænger af to forhold: at vi allerede ved hvad udviklingen har til endemål (t1 - tid et); og at vi herfra er i stand til at etablere historiens startpunkt (to - tid nul). Udviklingen har individets frigørelse til endemål, det ved vi i dag.

⁴. Atiyah, P.S., 1979, pp. 61ff.

Udviklingen “starter” også, men hvor den starter afhænger af hvor den slutter. Kender vi den tilstand der i dag kaldes normalsubjektivitet, er det muligt, at udpege dens udspring. Læst baglæns er historien teleologisk og det er muligt at finde, hvor og hvornår den blev sat igang. Vi skal derfor rekonstruere hvordan de enevældige konger skabte begivenheder, der efterfølgende kan fortolkes som diskursive ændringer for det før- og tidlige moderne samfunds start, men også for dets udvikling i retning af det moderne. Vi har ingen garanti for, at rækken af enevældige konger vidste hvilken udvikling de satte igang. Vi har heller ingen garanti for, at det var individets almindelige frigørelse, de havde for øje med al deres regulering. Hvad vi kan fortolke os til, er at den stadigt mere betydningsfulde udsondring af subjektet skete inden for den eksisterende hovedregel om kontraktfrihedens begrænsninger af "en virkelig befalende Lovforskrift" ⁵ og i retning af idealet om det normale subjekts friheder.

Det er derfor helt bevidst, at jeg anvender nutidige begreber som “normalsubjektivitet”, “rets- og handleevne”, “arbejde” og “arbejdsevne” og mange andre for at rekonstruere, hvilken betydning dagældende begreber som frænde og tyende, husmand og mange andre havde i den langstrakte og komplekse march mod det nukendte bestemmelsessted. Det er også helt bevidst, at jeg skelner mellem en før-, tidlig- og moderne periode. Normalsubjektiviteten indebærer et særligt forløb, som kun i bakspejlet kan rekonstrueres og indeles i perioder. Endelig er det helt bevidst at jeg anvender en række analytiske kategorier med det formål at beskrive den juridiske diskurs eller at vise hvordan diskursen er bygget op. Jeg taler således om arbejdsfrihed, slægt, familie, køn, købstad og formuestand, men søger også at sammentænke disse i egenskab af den analytiske kategori naturgroede institutioner, hvorved jeg forstår de institutioner der stadigt og længe har udgjort de normative grænser for den autoritative regulering af forholdet mellem principal og underordnet. Jeg anvender også begreber som arbejdspligt og privilegier, men søger også at sammentænke dem i egenskab af regulering, hvorved jeg forstår de privilegier, den almindelig lovgivning og det bevillingssystem, som enevoldsmagten anvendte til at etablere de retlige betingelser for at nogen kunne arbejde. Jeg taler videre om straf-, tvangs- eller anvist arbejde; samt om kontraktlignende eller regulære kontraktretlige relationer, men sammentænker også disse i egenskab af tilknytninger. Ved tilknytning forstår jeg de måder, hvorpå en underordnet blev knyttet til en principal; ligegyldigt om det skete ved lovlig indespærring af den enkelte, eller

5. Larsen, Johs. E., "Samlede Skrifter", bind 1-2, København, 1857-58; og samme "Samlede skrifter", bind 1-2, København, 1860, begge 2. Afd.2, para. 6-7.

ved statslig sanktionering af bindende aftaler. Jeg taler endelig om hals- og håndsret, laugsreglementer og fabriksregler, men sammentænker også disse i egenskab af de ledelsesformer, hvormed forholdet mellem principal og underordnet reguleres efter at de inden for rammerne af arbejdsforholdet er knyttet til hinanden.

Ved at skelne mellem disse begreber vil jeg vise, hvordan den absolutistiske stat gennem mere end 150 år langsomt og på yderst sammensat vis gjorde op med senmiddelalderens institutioner og samtidig tog skridt – som vi kan fortolke – gik i retning af den moderne stat. Ved at anvende de analytiske kategorier vil jeg samtidig vise, at de mange diskursive begreber etablerer noget som diskursen selv regner for før-diskursivt (de naturgroede institutioner); ligesom diskursen selv etablerer betingelserne for at noget kan fortolkes som en udøvelse af suverænitet (regulering), og som en udøvelse af autoritet (tilknytning) og noget igen som en udøvelse af magt (ledelsesform). Det er diskursen selv der udpeger privilegier opnået ved afvigelse fra almindelig ret (jus commune) som naturgroede, dvs. givet forud for statslig udøvelse af suverænitet og derfor noget som ikke tilhører diskursen ellers dens historie, men gøres til noget før-diskursivt. Det er også diskursen der på samme måde udpeger en række kulturelt tilbageværende ”rettigheder” til naturgroede eller før-diskursive, f.eks. kønsværgemålet, der over tid er blevet anerkendt som en sædvaneret eller arbejdsfriheden, der aldrig har opnået nogen positiv eller formel status.

Ved en sammenligning mellem de forskellige områder for regulering fremkommer der ikke nogen fælles eller samtidig udvikling. Studerer vi lovgivningen om tiggeri og løsgængerer eller om kønsværgemålet, landboforholdet, laughåndværk, manufaktur eller fabriksvæsen så viser det sig straks, at de følger forskellige forløb. Det er først fra slutningen af 1700-tallet at den almindelige rets- og handleevne begynder at blive så udbredt (dvs. almengjort), at et samtidigt forløb kan rekonstrueres på tværs af de mange områder; og det er først fra 1800-tallet at der skabes en sådan kronologi i de mange begivenheder, at det bliver muligt at forstå i hvilken retning det samtidige forløb bevæger sig. Hvis vi skal rekonstruere tilblivelsen af den individuelle arbejdskontrakt bliver det derfor nødvendigt – i den analytiske udgangsposition vi her befinder os - at foretage en "åben" såvel som en "lukket" definition. Definitionen må være åben, for at den kan indbefatte det forløb hvorigennem en række begivenheder over tid etablerer den individuelle arbejdslejekontrakt. Den må også være lukket på en sådan måde, at det er givet, hvad der menes med individuel arbejdslejekontrakt, og vi kan "måle" i hvilken

retning udviklingen forløber.

For at rekonstruere den individuelle arbejdslejekontrakts form vælger jeg i udgangspositionen at definere denne som den tilknytningsform, der rejser de følgende spørgsmål:

- Hvorvidt A kan indgå i en personligt forpligtigende retshandel om personligt arbejde med B?
- Hvorvidt han er tvunget hertil eller kan lade være?
- Hvorvidt det kan ske på aftalte betingelser om løn, varighed, opsigelse, underordnelse? Og
- Hvorvidt A selv råder over midler erhvervet ved aftalen?

4. Hvordan arkæologien skal fremstilles.

Normalsubjektivitetens arkæologi vil blive fremstillet på denne måde:

Først rekonstrueres den borgerlige rets- og statsform. Det sker med udgangspunkt i den obligations- og formueretlige retsdogmatik. Ved at starte med den juridiske diskurs i dens mest konsistente og systematiske form, gør jeg det samme som retsdogmatikken: skriver historien baglæns. Jeg starter med historiens slutpunkt for at afdække, hvilken for-forståelse om arbejde og arbejdsevne, om individ og stat, der ligger til grund for retsvidenskabens "historie" om normalsubjektivitetens tilblivelse. Jeg udruster mig med arbejdslejekontrakten i dens fuldt udfoldede - borgerlige form - for at rekonstruere, i hvilket billede retsdogmatikken skriver historien om individes frigørelse. Samtidig er mit udgangspunkt retsdogmatikken i dens spæde begyndelse; fra 1850'erne og frem til 1910. Jeg læser ikke den aktuelle (1990'ernes) obligations- og formueretlig litteratur; ej heller litteraturen fra dette århundrede; men kun i den periode hvor en retsdogmatik om obligation og formue fandt sine faglige rødder; herunder metode. Formålet er enkelt nok. Nemlig at belyse, hvordan tilblivelsen af en retsdogmatik indebærer forestillingen om en overgang mellem en absolutistisk og borgerlig regulering af arbejde.

Efter normalsubjektivitetens arkæologi kommer turen til en rekonstruktion af retsdogmatikkens arkæologi; dens fremstilling af gennem hvilken historie individets

normalsubjektivitet og statens enevold blev til. Det sker gennem studier i fag- og retshistorien. Herunder beskrives de begrænsninger lovgivningen om de besiddelsesløse lagde på tiggernes, løsgængernes og tyendets personlige rettigheder og hvilke begrænsninger kønsretten lagde på de gifte og ugifte kvinders formueretlige myndighed; videre beskrives fæsteforholdet på landet; og endelig håndværkerforholdet, der opdeles i laugshåndværk, landhåndværk og manufaktur- og fabriksdrift herunder daglejerforholdet.

Til arkæologien vil der hovedsageligt blive anvendt sekundære kilder. Disse vil blive opdelt i fag- og retshistoriske værker og igen i værker af generel beskrivende karakter - herunder økonomisk historie, og litteratur med vægt på fattigdoms-, køns-, landbo- og håndværkerhistoriske emner. Den næsten ensidige anvendelse af sekundær litteratur rejser selvsagt metodiske problemer. Først og fremmest det indlysende, at der fra min side ikke fremlægges forskningsresultater, der kan begrunde en selvstændig historisk belysning af og eventuel kritisk position i forhold til allerede eksisterende faghistoriske beskrivelser. Dette problem søges løst ved, at det klart vil fremgå, at jeg refererer andres resultater, samt den debat disse eventuelt har udløst. Desuden har jeg kontrolleret oplysninger ved - hvor det er muligt - mindst at referere til to af hinanden (formodet) uafhængige kilder. En sådan fremgangsmåde finder jeg ansvarlig, selvom den på ingen måde lever op til de metodiske krav der sædvanligvis stilles af historievidenskaben til valg og behandling af kilder. Jeg tilstræber da heller ikke nogen detaljeret eller selvstændig (dvs. på primære kilder anlagt) retshistorisk eller idehistorisk beskrivelse af kontraktinstituttets før-borgerlige historie. En sådan beskrivelse vil kræve så omfattende studier i primærkilder, der iøvrigt er af en så svingende kvalitet og omhandler så lang en tidsperiode, at det egentlige formål med afhandlingen vil gå tabt og måske slet ikke kunne indløses.

Det egentlige formål med diskursanalysen er nemlig ikke at skrive historien om den økonomiske individualismes og dermed om arbejdsmarkedets indtog og tilblivelse, men ved arkæologisk arbejde at finde frem til formen på den diskurs, der efterfølgende - efter indtoget og tilblivelsen - har gjort det muligt at skrive historien om arbejdsevnen. Jeg skriver ikke historien, men søger efter betingelserne for at historien overhovedet kan skrives. Når jeg derfor i det følgende taler om begrænsninger lagt på enkeltmenneskets evne til at indgå i et arbejdsforhold, er det selvfølgelig ud fra den forudsætning, at normalsubjektivitet bliver det normale, hvad den ikke var, og hvilket heller ingen kunne forudse at den blev. Jeg skriver

historien baglæns, og gør det ved at rekonstruere hvordan betingelserne for at skrive den bliver til i et forløb over flere århundreder. Menneskets frihed til at arbejde eller lade være er ikke nogen ahistorisk eller metafysisk tilstand, men et resultat af brydninger og konflikter, hvis historie vi først kan rekonstruere når det der skal rekonstrueres er tilstede i et sådant omfang og på en sådan måde at vi ved hvad der kan/skal rekonstrueres.

Umiddelbart lurer der her faren for en metodisk misforståelse. Denne går ud på, at vi sammenblander de retsdogmatiske kategoriers form med den historiske udvikling i den retlige normering af forholdet mellem tyende og husbonde, bonde og herremand; at vi m.a.o. forveksler begreb med ret og dermed gør begrebernes runddans til virkelighedens drama. Min ambition ligger langt fra denne hypostasering. Ikke destomindre er faren herfor så nærliggende, at det er nødvendigt at skelne mellem en rekonstruktion af den borgerlige rets- og statsform gennem studier i formue- og obligationsretlige retsdogmatik; og en rekonstruktion af den tilblivelse af individets normalsubjektivitet gennem studier i fag- og retshistorien.

Afsnit 1 omfatter rekonstruktionen af retten og statens form. Formålet er at afdække den moderne tids opfattelse af stat og individ og blotlægge dens form, magt og historie - dvs. dens lokus, ratio og tempus. De efterfølgende tre afsnit (Afsnit 2,3,4) omfatter rekonstruktionen af den absolutistiske regulering af arbejde og arbejdsevne. Formålet er at afdække den før- og tidligt moderne tids opfattelse af stat og individ og blotlægge den regulering de enevældige konger anvendte til at gøre arbejde til et privilegium eller en pligt.

Metodisk set har det første afsnit en særlig funktion i forhold til de sidste. Det har til funktion at udpege ledetråde for den historiske rekonstruktion. Med ledetråd menes, at læsningen af den retsdogmatiske litteratur gerne må resultere i afdækningen af den indre sammenhæng, dvs. den systematiske eller logiske forbindelse mellem en række retsdogmatiske begreber, der således betragtes er udtryk for en bestemt statsopfattelse; og at rekonstruktionen dermed gerne må gøre det muligt at vælge, hvilke retsdogmatiske begreber, der er de væsentligste til belysning af tilblivelsen af en sammenhæng mellem stat og individ; og igen at rekonstruktionen herved gerne må signalere, på hvilken måde transformationen fra den feudalt til den kapitalistisk prægede normering af de sociale relationer kan identificeres og historien om den blive skrevet.

I forhold til en empirisk metode starter jeg derfor omvendt -så at sige. Jeg starter ikke med analyse af retshistoriske kilder for herfra at beskrive de retlige normers historie. Jeg begynder derimod i den systematiserede og normative gengivelse af gældende ret på området - i retsdogmatikken. Det er her jeg finder et tilstræbt konsistent og normativt ideal for den virkelige normerings ellers syndige uorden. Og det er her jeg finder det slutpunkt, hvorfra jeg kan rekonstruere punktets tilblivelse. Vi er derfor langt fra virkelighedens umiddelbare kaos; fra den konkrethed, hvor individer af kød og blod og i tid og rum har stræbt og kæmpet. Men selvom vi er langt fra statens og det enkelte individs sociale historie, har vi på ingen måde bragt os uden for rækkevidde af historien. Vi rekonstruerer den blot. Vi rekonstruerer retsvidenskabens abstrakte og normative billede af de sociale relationer, men gør det, for med udgangspunkt i det mest systematiserede og konsistente billede, at kunne afdække hvordan og hvorvidt det efterfølgende er blevet muligt at skrive historien om den borgerlige statsform og dens tilblivelse.

Jeg er altså ikke på flugt fra virkelighedens drama. Tværtimod vil jeg nærme mig det historisk-konkrete fra en anden vinkel og dermed også med en anden synsvinkel. Jeg har valgt den arkæologiske tilgang, for at kunne studere statsmagten fra dens strukturelle fremfor dens aktørorienterede side og jeg har valgt den arkæologiske tilgang, for at kunne studere statens historie som en konstruktion, eller for at kunne (diskurs)analysere hvordan denne historie bliver mulig at skrive. I centrum for fremstillingen kommer individet til at stå. Måske kan det lyde en smule paradoksalt, at sætte individet i centrum for en statsforståelse. Retsfilosofisk er det jo netop blevet sædvanligt, at skelne skarpt mellem stat og individ, ligesom det retspolitisk er blevet almindeligt, at betragte sondringen fra den retstatslige vinkel: at den enkelte skal beskyttes imod uvilkårlig eller ulovlig myndighedsudøvelse fra den offentlige forvaltning. Det er ikke destomindre en afgørende pointe i dette kapitel, at det er gennem udpegningen (interpellationen) af individet til alment og abstrakt retssubjekt, at en ny statsform diskursivt set bliver til. På hvilken måde udpegningen barsler modsætningen mellem stat og individ er derfor vigtig. At der er tale om en kompleks mekanisme kan vel ikke undre. Individets udpegning til retssubjekt er den mekanisme, der centrifugalt skiller stat fra individ. Formålet med rekonstruktionen er dog ikke blot at forfølge de begreber hvori individet - juridisk set - konstitueres, men tillige at eftersøge de begreber, hvori en bestemt opfattelse af stat og af forholdet mellem stat og marked kommer til udtryk. Nok er individet derfor i centrum for

denne fremstilling, men det er samtidig en vigtig pointe, at det er ved individets udpegning at såvel stat og individ som stat og marked centrifugalt kastes fra hinanden. Statsformen indbefatter en opfattelse af forholdet mellem stat og individ ligesom mellem stat og marked, hvorfor det kan siges at markedet udgør en institution gjort mulig gennem statsformens tilblivelse.

For overhovedet at holde styr på de komplekse forbindelser mellem stat og individer, anvender jeg yderligere tre ekstra-diskursive eller analytiske kategorier. Jeg siger at arbejdslejekontrakten betyder, at individerne placeres; at individet specificeres; og at individerne kvalificeres. Ved at sondre mellem disse søger jeg at beskrive formen i arbejdskontraktens juridiske roller.

Det er ingenlunde noget nyt at tale om rettens form eller at forudsætte at den udgør en enhed med egne grænser i forhold til ikke-retlige fænomener, og en indre systematik i forhold til ikke-systematiske normer eller ideologier ⁶. Det er heller ikke noget nyt at tale om juridiske roller i kontraktretlig sammenhæng ⁷; eller at eftersøge de juridiske rollers historiske udvikling ⁸. I dansk sammenhæng har jeg dog ikke fundet arkæologisk studier af de juridiske roller knyttet til arbejdskontrakten. Og slet ikke studier, der på arkæologisk vis eftersøger rollernes tilblivelse over et så langstrakt forløb som der her er tale om. Jeg vælger derfor at definere juridisk rolle meget bredt. Med juridisk rolle mener jeg " (...) den måde på hvilken man i en retsnorm beskriver de parter som retsnormen gælder" ⁹. Ved at definere juridisk rolle så bredt, bliver det muligt at anskueliggøre transformationen fra feudalt til kapitalistisk prægede retlige relationer i arbejdsforholdet og at gøre det gennem de ændringer, der finder sted i den retlige normering af hvilke parter der indgår i et arbejdsforhold.

Jeg anvender derfor kategorierne placering, specificering og kvalificering i dobbelt betydning. Både til at lokalisere arbejderen i egenskab af retssubjekt, men også til at rekonstruere den form staten antager, og de forestillinger om rationalitet og historie der hænger sammen

⁶. **** Find referencer til rettens enhed og dens form. A. Ross f.eks.

⁷ se Köndgen, J., 1981, p. 192ff.; Wilhelmson, TH., 1987, pp. 51ff.

⁸ Wilhelmson, Th., ibid.

⁹ Wilhelmson, Th., ibid. p. 52

hermed.

- Individene placeres i forhold til stat og i forhold til hinanden; placeringen kan konstateres ved ændringer i begreberne rets- og handleevne.
- Individet specificeres som besidder af arbejdsevne eller som besidder af fordringer på arbejdskraft; specificeringen sker gennem bestemmelse af den formueretlige genstand og gennem regler for dens afhændelse.
- Individene kvalificeres ved at de udstyres med en økonomisk interesse; kvalificeringen sker ved udpegning af formuegodet som genstand for køb og salg. Men samtidig defineres og fordeles der magt; magten fordeles mellem stat og individ; ligeså bliver det muligt at konstatere en tid; at konstruere historien om arbejdsevns tilblivelse.